

петського Полісся, що можна було-б виділити в окрему главу. Другий розділ містить в собі три окремі відділи: стап людности (воєннослужебної й тяглої), місцева адміністрація і єпископи та духовенство. Цінніші перші два, особливо перший, в якому автор дав малюнок загальних обставин служебного земельного володіння, а також побуту селян — господарських і панських. Третій розділ присвячено пинським шляхетським родам і міській людности з його внутрішнім життям, торгівлею, міським господарством. Нарешті в останньому, найбільш оригінальному розділі автор розглянув форми господарства в Пинському Поліссі, головню господарського і селяньського (дворищне володіння), застановившись також по части і над иньшим економічним питанням (головню оподаткованням сільського господарства). Зручно згрупований і з'ужиткований в сім розділі матеріал дає цінний образ соціально-економічного стану людности в Пинщині за часів литовського панування.

До праці долучено дві мапи, на яких визначені оселі в Пинщині, хоча невеликі розміри мапи не дали авторови змоги досягти можливої повноти.

Нині з появою сеї праці ми уже маємо історію усіх наших окремих князівств, більших і менших. Скільки нам відомо, уже написана і незабаром має побачити світ іще монографія Луцького князівства.

В. Д.

Dr. Wiktor Czermak — Sprawa równouprawnienia schizmatyków i katolików na Litwie (1432—1563 r.) (Rozprawy wydziału hist.-filoz. t. XLIV, 1903, ст. 348—405).

Статя проф. Чермака буде дуже цінна головню для польських учених кругів, які все ще дуже тяжко орієнтують ся в усім тім, що виходить за границю польської наукової літератури. Для людей, що знаємі ближше з літературою руською й російською може трохи дивним виглядати сеї великий розмах ш. автора, з яким він ломить ся, щоб так сказати, в відчинені двері, і провіщає річи, в яких дуже мало нового. Тай у польській науковій літературі погляди проф. Чермака не будуть зовсім новими, хоч він перший розсліджує справу серйознійше й глубше.

Головно проф. Чермак збиває погляд, висловлений пок. Ан. Левіцким, ніби городельський акт 1432 р., що проголошував рівноуправлення православних Русинів з католиками-Литвинами в. кн. Литовського, був потверджений Ягайлом і став актом правосильним. Левіцкий, дійсно, висловив сю гадку необережно, й аргументи його дуже слабкі, критики витримати не можуть. Відкидаючи їх, д. Чермак одначе не постарав ся ближше пояснити зього загадкового факту, чому відпоручники Ягайла, маючи дуже широку повновласть, виставили такий далекосяглий

акт з такою марною клявзулею про привішення королівської печатки. Сей і інші деякі подробиці піддають гадку (про се я писав в IV т. своєї Історії, видрукованім, але ще не випушенім у світ), чи городельський акт не укладав ся навмисно так, аби його можна було взяти назад, коли він свій моментальний вплив осягне, або чи не видали його польські відпоручники під натиском правительственных кругів на Литві, против своєї волі й охоти, тому й лишили фірточку королеви для його уневажнення? На сі обставини д. Чермак не дає повору, задовольючи ся легкою побідою над аргументацією пок. Левіцкого, а заравом сам робить кілька необережних висловів. Такими уважаю слова автора (с. 371), що волинська шляхта 1432 р. дістала всі ті права, які православна шляхта інших земель в. кн. Литовського дістала 1434 р. (в дійсности наданне Луцькій землі прав коронних земель реального значіння мабуть не мало ніякого, а й надані їй в грамоті 1432 р. права не можна без близької аналізи ідентифікувати з наданням 1434 р.), або його-ж замітку (с. 374), що актом 1434 р. в. кн. Жигимонт znosil prawie wszystkie różnice, zachodzące dotychczas między szlachtą katolicką a schizmatyczną na Litwie. III. авторови випадало застановити ся наперед, чи ті обмеження прав православних, які усував акт 1434 р., існували в дійсности перед 1434 р. (так як то він зробив, хоч і дуже поверховно, в справі обмеження прав православних до урядів), і тоді можна було-б говорити про розширення сих прав актом 1434 р. Бо так як справа стоїть, можна сумнівати ся, чи мав якийсь реальне значіння акт 1434 р. Обмеження, які він зносив, могли в дійсности не практикувати ся, а важне обмеження прав до урядів лишило ся далі, не кажучи про обмеження прав православної релігії, якого д. Чермак навіть і не дотикає. От і *prawie*.

Збивши погляд, що акт 1432 р. став правосильним (зовсім категорично сказати, що він не був затверджений Ягайлом, я одначе не бачу підстави!), д. Чермак дуже старанно доводить річ саму по собі ясну, що акт 1434 р. не уневажнив обмеження права православних до урядів, і потім переходить до історії сього обмеження в XVI в. Рішучо за легко збуває він собі привилей 1506 р. (383—4), здогадуючи ся про Руснів-католиків, яких в в. кн. Литовськім тоді були лише одиниці, що в рахунок не йшли, — і переходить до звісного епізода 1522 р. Сей епізод, як і дальші грамоти, що потверджували виключення православних урядів, трактує автор мов би якусь новину, якийсь відкрите. Пояснюєть ся се просто: з усього, що виходить за границі польської історіографії*) —

*) І з сеї не згадав він усього — нпр. не бачу згадки про книгу Ярошевича.

він знає Любавського Сеймъ, мав в руках іще Брянцева Історію Литовського государства, й тільки. Він не знає старої полемічної літератури, збірників привилеїв Потія й Виленського брацтва, 1632 р., де трактували ся привилеї про православних XVI в., ані новіших істориків церкви, що сю справу порушували, не знає й спеціальних праць — старої Боричевського Православіе и русская народность в Литвѣ и повійшої Ярушевича про кн. Константина Островького, що досить займають ся епізодом 1522 р.

Статя д. Чермака випала-б мабуть инакше, коли-б він знав сю літературу: він звернув би увагу на меньше ясні моменти й не спинав ся на тім, що й так ясно і всім загально відомо. Певну цінність його статя, розумієть ся, має й так, але вона могла-б бути значно більша.

М. Грушевський.

Акты, издаваемые Виленскою комиссією для разбора древнихъ актовъ, Томъ XXVIII — Акты о евреяхъ, Вильна, 1901, ст. LVI+439, 4°.

XXVIII том виленських актів містить в собі документи, що дотикають ся Жидів; всіх актів тут видано 332; обіймають вони період часу від 1517 до 1668 р. Перед актами іде передмова, зладжена членом комісії Ів. Спрогісом.

Питанне про Жидів в в. кн. Литовськїм доволі ґрунтовно розібрано в історичній літературі. Видатнішою працею була дисертація покійного професора С. Бершадського: „Литовскіе евреи“, 1883 р. Сею й иньшими розвідками доволі ясно представлений характер жидівської людности, як виробив ся він життєм серед чужих народів і всяких негодод. XXVIII том виленських актів не вносить в історичну науку чого небудь нового, надзвичайного, а тільки виясняє давнє життє Жидів в Західній Русі в часі XVI—XVII ст. та ствержує те, що зазначено було в попередніх історичних дослідях.

Акти XXVIII тома можна поділити головню на такі дві категорії: документи, що дотикають ся зневаг, кривд і шкід, які чинили ся Жидам від християн і навпаки християнам від Жидів, і документи, що дотикають роздаваня Жидам в заставу й аренду земель, корчем, млинів і т. п., а також скарбових доходів, податків і т. п. З документів першої категорії можна бачити, як Жиди своїми заходами забирали в свої руки торговлю й промисел й витиснули вкінці з міст і містечок тубильців, своїми надужиттями й пролазливістю у всякої старшини викликали неприязнь тубильців, що виявляло ся зчаста, а часами переходило і в тяжкі бійки й розрухи. Між такими розрухами вирізняєть ся особливо знищення виленського окописка 3 цвітня 1634 р. і знищення виленської